

ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

функций / Выготский Л.С. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1960. – С. 364 – 484.

4. Вяткин Л.Г. Психолого-педагогические основы развития творческого потенциала обучаемых / Л.Г. Вяткин, Ю.И. Тарский. – Саратов: Лига, 1994. – 195 с.

5. Касярум К.В. Формування комунікативної компетенції майбутніх викладачів вищої школи // Збірник наукових праць. Частина 1, 2011. – С. 99 – 105.

6. Кузин В.С. Психология / В.С. Кузин. – М.: Агар, 1999. – 304 с.

7. Низамов Р. Дидактические основы активизации

учебной деятельности студентов / Р. Низамов. – Казань. Издательство Казанского университета, 1975. – 302 с.

8. Полонский В. Словарь по образованию и педагогике / В. Полонский. – М.: Высшая школа, 2004. – 512 с.

9. Психологічна енциклопедія / за ред. О.М. Степанова. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.

10. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. Л.Ф. Ильичев. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983–840 с.

11. Яковлев Е.В., Яковлева Н.О. Педагогическая концепция: методологические аспекты построения / Е.В. Яковлев, Н.О. Яковлева. – М., 2006. – 239 с.

Стаття надійшла до редакції 14.07.2016

УДК 378

Катерина Воронцова, аспірант кафедри психології і педагогіки
Київського національного лінгвістичного університету

ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

У запропонованому дослідженні здійснено ретроспективний аналіз особливостей формування змісту вищої юридичної освіти на прикладах окремих вищих навчальних закладів України у другій половині ХХ століття, а саме у період перебування території нашої держави у складі Радянського Союзу. Автором здійснено аналіз навчально-методичної документації, яка визначала зміст вищої юридичної освіти, а також охарактеризовано теоретичну основу підготовки юридичних кадрів.

Ключові слова: зміст вищої юридичної освіти, зміст підготовки юристів, навчальна програма, навчальний план.

Літ. 15.

Екатерина Воронцова, аспірант кафедри психології і педагогіки
Київського національного лінгвістичного університету

ФОРМИРОВАНИЕ СОДЕРЖАНИЯ ВЫСШЕГО ЮРИДИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ ХХ ВЕКА

В предлагаемом исследовании осуществлен ретроспективный анализ особенностей формирования содержания высшего юридического образования на примерах отдельных высших учебных заведений Украины во второй половине ХХ века, а именно в период пребывания территории нашего государства в составе Советского Союза. Автором осуществлен анализ учебно-методической документации, которая определяла содержание высшего юридического образования, а также охарактеризована теоретическая основа подготовки юридических кадров.

Ключевые слова: содержание высшего юридического образования, содержание подготовки юристов, учебная программа, учебный план.

Kateryna Vorontsova, Postgraduate Student of Psychology and Pedagogy Department
Kyiv National Linguistic University

THE FORMATION OF THE CONTENT OF LEGAL EDUCATION OF UKRAINE IN THE SECOND HALF OF XX CENTURY

The article deals with the retrospective analysis of formation of peculiarities of content of the higher legal education. This analysis based on the examples of universities of Ukraine in the second half of the twentieth century, especially in the time when our state belonged to the Soviet Union. The author analyzes the instructional documents which defined the content of the higher legal education. The theoretical foundation of legal personnel training was also characterized in the research.

Keywords: the content of legal education, the content of training of lawyers, an educational program, a curriculum.

Постановка проблеми. Підготовка професійного становлення. Процес здобуття юриста у вищому навчальному закладі вищої юридичної освіти забезпечує послідовне є важливим етапом його подальшого формування у студента своєрідного способу

мислення, поведінки, ставлення до навколишньої дійсності, дозволяє здобувати загальноправові знання, уміння та навички, а також набувати інтелектуального, морального й духовного розвитку. Поєднання різних форм навчання з практикою допомагають студентів усвідомити соціальне призначення обраної спеціальності та відчути морально-політичну і громадянську відповідальність перед суспільством [8, 10]. Однак освітній процес втрачить своє ціннісне значення, якщо не забезпечить одержання бажаного результату, запорукою якого є кваліфіковано сформований зміст підготовки юридичних кадрів. Кожен період історії розвитку вищої юридичної освіти характеризується запровадженням різноманітних підходів у його формуванні. Це своєрідний досвід, який так чи інакше, залишив свій відбиток на стані сучасної вищої юридичної освіти.

Аналіз основних досліджень. Чимало учених опосередковано досліджували особливості змісту підготовки юристів в певних етапах розвитку вищої юридичної освіти. А.П. Дмитренко розглядав зміст підготовки правознавців в Університеті Св. Володимира у 1863/1884 рр., О.Л. Войко-Данчишина – у контексті дослідження підготовки юристів в українських губерніях ХІХ століття, Л.В. Міхневич обґрунтувала особливості розвитку вищої юридичної освіти у Київському комерційному інституті – Київському інституті народного господарства з 1906 р. по 1930 р., С.О. Микитюк досліджувала організаційно-педагогічні умови викладання правових дисциплін у другій половині ХІХ та на початку ХХ століття. Перебування території нашої держави у складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР, Радянський Союз) здійснило чи не найбільший вплив на розвиток вітчизняної вищої юридичної освіти. Однак питання формування змісту вищої юридичної освіти України у другій половині ХХ століття залишається малодослідженим.

У зв'язку з цим, **метою статті** є здійснення наукового аналізу щодо формування змісту вищої юридичної освіти України у другій половині ХХ століття, а саме у період з 50-х до 90-х років.

Виклад основного матеріалу. Висвітлення зазначеного питання пропонується розглянути шляхом: характеристики базових навчально-методичних документів, у яких зосереджувався зміст вищої юридичної освіти в окреслений період; обґрунтування структури навчального плану та дослідження теоретичної основи підготовки юристів на прикладі вищих навчальних закладів України у другій половині ХХ століття.

Термін “зміст” характеризує сутність,

внутрішню особливість чого-небудь або своєрідні риси, притаманні для певного явища [14]. З цього слідує, що зміст вищої юридичної освіти обумовлює глибинне значення та суспільну значимість підготовки фахівців юридичних спеціальностей.

Зміст вищої юридичної освіти України у другій половині ХХ століття формувався з урахуванням переліку спеціальностей вищих навчальних закладів СРСР. Група спеціальностей “ХVІІІ – Право” складалася зі спеціальностей “1801 Правознавство” (далі – “правознавство”) та “1802 Міжнародні відносини” [12, 18; 23]. Пізніше до неї увійшла спеціальність “1803 Міжнародне право”. Однак тривалий час кваліфікація юриста присуджувалася випускникам спеціальності “правознавство”. Основу змісту вищої юридичної освіти визначав навчальний план. Це був державний нормативний документ, у якому закладалася фундаментальна підготовка фахівців правової спеціальності [6, 44]. В інструкції “Про порядок розробки, затвердження, обліку і зберігання навчальних планів зі спеціальностей вищих навчальних закладів” зазначалося, що навчальний план це – основний навчально-методичний документ, в якому обумовлювалася форма навчання, обсяг і порядок вивчення навчальних предметів та кваліфікація спеціаліста. Навчальні плани зі спеціальності “правознавство” затверджувалися централізовано Міністерством вищої і середньої освіти СРСР для усіх вищих навчальних закладів за погодженням з відомчим органом управління у сфері вищої освіти [9, 2]. Структура навчального плану юридичних факультетів та юридичних інститутів складалася з теоретичної підготовки, навчальної і виробничої практики та звітування студентів про набуті знання, навички тощо [2, 216]. Водночас окремі вищі навчальні заклади, переважно університети, здійснювали підготовку правників за навчальними планами, які затверджувалися в індивідуальному порядку. Це стосувалося здебільшого освітніх установ з набутим досвідом та потужним науково-методичним потенціалом, який використовувався для створення нових навчальних курсів з метою їхньої подальшої апробації та адаптації у навчальний процес. В Українській Радянській Соціалістичній Республіці (далі – Українська РСР, УРСР) таке визнання здобув Київський державний університет імені Т.Г. Шевченка (нині – Київський національний університет імені Тараса Шевченка), (далі – Київський університет).

Для виокремлення особливостей змісту вищої юридичної освіти у другій половині ХХ століття розглянемо теоретичний складник навчального

плану правознавців на прикладі єдиного в Українській РСР юридично-спеціалізованого вищого навчального закладу – Харківського юридичного інституту імені Л.М. Кагановича (нині – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого), (далі – Харківський юридичний інститут). Аналізуючи підготовку юридичних кадрів у 1955/1956 навчальному році, можна умовно виділити три основні групи навчальних дисциплін, які складали теоретичну підготовку юристів. Це: 1) загальнотеоретичні (загальнонаукові, суспільні, загальнометодологічні тощо) навчальні предмети; 2) юридичні дисципліни; 3) загальноосвітні навчальні курси. Водночас навчальні дисципліни поділялися на: 1) загальнообов'язкові, які складали інваріантну частину навчального плану та визначалися уповноваженими органами у сфері вищої освіти; 2) альтернативні, які, в залежності від спеціалізації, пропонувалися на вибір студента; 3) факультативні. Навчальні предмети, доцільність вивчення яких визначалася вченою радою юридичного факультету чи інституту з урахуванням особливостей напряму підготовки юристів, наявності науково-педагогічних кадрів тощо [6, 46; 2, 217].

Загальнотеоретична підготовка складала основу навчального процесу юристів. Керівництво радянської держави вбачало велику необхідність у поглибленні ідейно-комуністичної спрямованості усіх українських студентів, зокрема і студентів юридичних спеціальностей, під час набуття ними професійних компетентностей. У зв'язку з цим, постановою ЦК КП (б) У “Про поліпшення викладання і політико-виховної роботи у вищих навчальних закладах Української РСР” ставилося завдання пришвидшити відхід українських вищих навчальних закладів від застарілих наукових традицій, посиливши у навчальному процесі більшовицьку партійність тощо. На початку 50-х років до навчального плану юридичних факультетів та інститутів вводилися дисципліни суспільно-політичного та історико-теоретичного характеру. Серед них: діалектичний та історичний матеріалізм, економіка і політика зарубіжних країн, історія міжнародних відносин. Відбувалося збільшення кількості навчальних годин на такі дисципліни як: основи марксизму-ленінізму, політичну економію, історію держави і права, психологію тощо. Натомість кількість годин галузевих навчальних предметів: цивільного, адміністративного, кримінального права і кримінального процесу, загальнообов'язкове викладання яких передбачалося для студентів молодших курсів, помітно зменшувалася [3, 40, 42]. Суспільно-теоретичні курси становили

методологічну основу як університетської вищої юридичної освіти, так і інститутської підготовки. Вивчення окремих навчальних дисциплін відбувалося упродовж усього навчання. Це сприяло глибокому усвідомленню та засвоєнню студентами-юристами існуючих норм суспільного розвитку і забезпечувало їх правильне застосування у практичних ситуаціях [6, 49]. Згідно з навчальним планом 1954/1955 н.р. на базі Харківського юридичного інституту здійснювалося викладання таких суспільно-історичних дисциплін як: логіка, всесвітня історія держави і права, історія держави і права СРСР, історія політичних учень, державне право буржуазних держав, діалектичний та історичний матеріалізм тощо. Окремі із них кваліфікувалися як загальнонаукові або спеціальні, що було характерним для юридичних інститутів загалом. У 1957 р. з метою посилення антирелігійної пропаганди на території Української РСР до переліку загальнообов'язкових теоретичних дисциплін було введено навчальний курс – основи наукового атеїзму [3, 86].

Уся система юридичних знань поділялася на три фундаментальні групи дисциплін: 1) загальнотеоретичні (теоретико-історичні, загальноюридичні); 2) галузеві та міжгалузеві; 3) спеціальні прикладні [2, 194]. Теоретично-правову основу навчального плану Харківського юридичного інституту у 1955/1956 н.р. складали навчальні предмети з історії держави і права СРСР, радянського державного права, теорії держави і права й історії політичних учень, вивчення рішень ХХ з'їду партії. Структура галузевих та міжгалузевих дисциплін формувалася із навчальних курсів цивільного права, кримінального права, цивільного процесу, кримінального процесу, фінансового права, колгоспного права, земельного права, трудового права, міжнародного права. Важливе місце в освітньому процесі займали дисципліни так званих “прикладних” наук: органи суду і практика, судова статистика, організація суду і прокуратури в СРСР, основи бухгалтерського обліку [15, 15 – 17]. Основною метою цих дисциплін було забезпечити оволодіння студентами-юристами комплексу юридичних технік, зокрема, практикою застосування спеціальних норм, способів і методів виконання певних юридичних дій тощо. Однак, слід зауважити, що зміст прикладних навчальних курсів складався із значного обсягу неюридичних знань у межах природничих чи технічних наук. Тому їх часто відносили до міжгалузевих навчальних предметів [2, 195]. Серед загальноосвітніх навчальних дисциплін у

ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Харківському юридичному інституті викладалася іноземна мова та фізичне виховання [15, 15 – 17]. Юридичні навчальні дисципліни мали різний ступінь ваги, що віддзеркалювало їхнє місце у процесі підготовки правознавців. Їх поділяли на: 1) основні (теорія держави і права, радянське державне право); 2) первинні (кримінальне, цивільне, адміністративне право); 3) вторинні (кримінальний процес, цивільний процес, господарське та сільськогосподарське право, криміналістика тощо). Водночас, не зважаючи на існування думки про необхідність надання так званим “вторинним” дисциплінам певної автономії існування, учені сходилися на тому, що згадана вище група дисциплін теоретично та методично пов’язана і підпорядкована так званим “первинним” дисциплінам. У зв’язку з чим, їхнє викладання слід проводити паралельно, не допускаючи при цьому дублювання [13, 93].

Слід зауважити, що на відміну від навчального плану, який встановлював загальні критерії та вимоги до підготовки кваліфікованих юристів, глибина змісту вищої юридичної освіти зосереджувалася у навчальній програмі. Це був основний навчально-методичний документ, що формував ідейно-теоретичний, методичний та науковий зміст для кожної навчальної дисципліни [10, 13]. Відповідно до діючого у 50-х роках Типового статуту вищого навчального закладу, навчальні програми загальнообов’язкових дисциплін затверджувалися уповноваженим центральним органом влади СРСР у сфері вищої освіти. Водночас навчальні програми спеціальних дисциплін – так званим відомчим органом [4, 32]. Пізніше за наказом Міністерства вищої і середньої освіти СРСР № 86 від 08.02.1988 р. “Про розробку і введення в дію основної навчально-методичної документації” передбачалося, що навчальні програми суспільних та загальнонаукових дисциплін затверджувалися Міністерством вищої і середньої освіти СРСР. Навчальні предмети, які забезпечували спеціальну підготовку фахівців у певній сфері – навчально-методичними об’єднаннями (у сфері вищої юридичної освіти – навчально-методична рада з правознавства) чи органами управління вищими навчальними закладами, що не ввійшли до них. Програми навчальних курсів спеціалізації та курсів введених вищим навчальним закладом, затверджувалися його дорадчим органом – ученою радою [11, 17 – 18]. На основі зазначених вище навчально-методичних документів кафедрами юридичних факультетів розроблялися робочі навчальні програми, що затверджувалися ректором, проректором чи деканом факультету. Вони мали забезпечити зв’язок між дисциплінами

спеціальності та зосередити в собі, і зміст типової робочої програми, і нові наукові досягнення. У робочих навчальних програмах встановлювався розподіл годин за видами навчальних занять, а також перелік рекомендованої основної і додаткової літератури для студентів. До кожної теми навчального заняття обов’язково вказувався перелік технічних засобів навчання, які використовуватимуться у навчальному процесі та форми контролю за роботою студентів [10, 3].

Робота юриста в Українській РСР передусім позиціонувалася як державницька діяльність, яка потребувала від особи високих моральних якостей [1, 24]. Тому перед тогочасною юридичною наукою ставилися завдання з розробки наукового фундаменту державного управління, правового регулювання суспільних відносин, дослідження подальшого розвитку закономірностей держави і права, зміцнення законності і правопорядку тощо [7, 70]. Вища юридична освіта, на цій основі, мала забезпечити підготовку кваліфікованих фахівців – знавців і виконавців радянського закону. Виходячи із цих переконань, у навчальному плані Київського університету (1967 р.) передбачалося підготовка юристів за трьома спеціалізаціями: державно-правовою, господарсько-правовою та судовою і прокурорсько-слідчою. На теоретико-правову підготовку правознавців відводилося 700 годин. Це складало 20% усього навчального часу. Водночас на засвоєння студентами загальнонаукових навчальних предметів виділялося 850 годин, що займало 25 % навчального навантаження. Як правило, перелік навчальних курсів формувався за загальним принципом. Водночас у межах спеціально-правової підготовки здійснювалося викладання ряду вузькоспеціалізованих навчальних дисциплін, серед яких: партійно-радянське будівництво, проблеми теорії держави і права, державне управління по охороні та раціональному використанню природних ресурсів, радянське житлове та радянське пенсійне право, а також критика сучасних буржуазних державно-правових теорій. Під час опанування державно-правової спеціалізації студенти вивчали систему громадських організацій, їх завдання, компетенцію, народний контроль, організацію і компетенцію місцевих рад депутатів трудящих, основи обліку і діловодства в державному апараті, управління житлово-комунальним господарством, управління соціальним будівництвом тощо. Для здобуття господарсько-правової спеціалізації майбутні правознавці опановували навчальні дисципліни з вивчення організаційно-правових форм управління народним господарством, аналізу господарської діяльності промислових і

сільськогосподарських підприємств, основ транспортного права, нотаріату СРСР, авторського і винахідницького права тощо. Набуттю судової і прокурорсько-слідчої спеціалізації передувало вивчення навчальних предметів з прокурорського нагляду в СРСР, виправно-трудоного права, попереднього розслідування, судової психології, використання досягнень природничо-технічних наук при дослідженні доказів у слідчій і судовій практиці тощо [7, 71 – 73]. Навчально-методичний та науково-педагогічний потенціал Харківського юридичного інституту спрямовувався на підготовку переважно слідчих і суддів [5, 61].

Ретроспективний огляд формування змісту вищої юридичної освіти має ціннісне значення для виявлення сприятливих кроків на шляху удосконалення підготовки юридичних кадрів сьогодення. Крім цього, подальший розвиток різних аспектів запропонованої тематики дозволить поглибити практичне значення та покращити якість змісту вітчизняної вищої юридичної освіти.

Висновки. У зв'язку з викладеним вище, слід зауважити, що зміст вищої юридичної освіти Української РСР формувався на основі спеціальності “правознавство” і обґрунтованих виробничою потребою державно-правової, господарсько-правової та судової і прокурорсько-слідчої спеціалізацій.

Основними навчально-методичними нормативними документами з підготовки юристів були навчальний план та навчальні програми, які затверджувалися на найвищому рівні уповноваженими органами у сфері вищої освіти. Структура навчального плану правознавців складалася із теоретичної підготовки, навчальної і виробничої практики та звітування студентів про набуті знання. Теоретична підготовка охоплювала сукупність загальнометодологічних, юридичних та загальноосвітніх навчальних дисциплін, які залежно від їхнього значення у навчальному процесі поділялися на: загальнообов'язкові, альтернативні та факультативні. Водночас навчальні курси юридичного характеру склалися із загальнотеоретичних (теоретико-історичних), галузевих та міжгалузевих, а також спеціальних навчальних предметів.

1. Айзенберг А.М. *Введение в юридическую специальность: [уч. пособие]* / А.М. Айзенберг. – М.: Всесоюзный юридический заочный институт, 1982. – 79 с.

2. Алексеев С.С. *Введение в юридическую специальность* / С.С. Алексеев. – М., 1976. – 256 с.

3. Вища школа Української РСР за 50 років. У

двох частинах (1917 – 1967 рр.) / [відп. ред. В.І. Пітов]. – К.: Видавництво Київського університету, 1968. – Ч. 2: (1945 – 1967 рр.). – 539 с.

4. Высшая школа. *Основные постановления, приказы и инструкции* / [под ред. Л.И. Карпова, В.А. Северцева]. – М.: Государственное издательство “Советская наука”, 1957. – 656 с.

5. Горшенев В.М. *Юридическая деонтология: [уч. пособие]* / В.М. Горшенев, И.В. Бенедик. – К.: УМК ВО при Минвузе УССР, 1988. – 80 с.

6. Зиновьев С.И. *Учебный процесс в советской высшей школе* / С.И. Зиновьев. – М.: “Высшая школа”, 1975. – 316 с.

7. Київський ордену Леніна державний університет ім. Т.Г. Шевченка. *Довідник*. – К.: видавництво Київського університету, 1967. – 168 с.

8. Орзих М.П. *Юридична деонтологія: [навч.-метод. посібник]* / М.П. Орзих, А.Р. Крусян. – [5-те вид., допов.]. – Одеса: Юридична література, 2011. – 48 с.

9. Приказ Министерства высшего и среднего специального образования СССР № 74 от 11.02.1960 г. “О порядке утверждения, учета и хранения учебных планов по специальности высших учебных заведений СРСР” // *Бюллетень Министерства высшего и среднего специального образования СССР, Издательство “Высшая школа”*. – М. – 1960. – № 4.

10. Приказ Министерства высшего и среднего специального образования СССР № 730 от 26.06.1980 г. “О порядке разработки, утверждения и издания учебных программ для высших учебных заведений СССР” // *Бюллетень высших учебных заведений СССР, Издательство “Высшая школа”*. – М. – 1980. – № 7.

11. Приказ Министерства высшего и среднего специального образования СССР № 86 от 08.02.1988 г. “О разработке и введении в действие основной учебно-методической документации” // *Бюллетень Министерства высшего и среднего специального образования СССР, Издательство “Высшая школа”*. – М. – 1988. – № 2.

12. Приказ Министра высшего и среднего специального образования СССР № 300 от 21.10.1964 “Об утверждении перечня специальностей высших учебных заведений СССР” // *Бюллетень Министерства высшего и среднего специального образования СССР, Издательство “Высшая школа”*. – М. – 1964. – № 11.

13. Пушкин А.А. *О преподавании специальных дисциплин в юридических вузах* / А.А. Пушкин, Н.Е. Красько // *Известия высших учебных заведений. Правоведение*. – Ленинград, 1985. – № 6. – С. 92 – 94.

14. Словник української мови [Електронний ресурс] // Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні Національної академії наук України. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.inmo.org.ua/sum.html>.

15. ЦДАВО України. – ф. 4621. – оп. 2. – спр. №39, 76 арк.

Стаття надійшла до редакції 11.08.2016